

TALÁLKOZÁSAIM PALÓCFÖLDDEL ÉS A PALÓCFÖLDDEL

„...Az elmúlt évtizedekben a Palócföld azon kevés vidéki kiadású folyóiratok közé tartozott, amely névváltás nélkül, (ezidáig) rendszeres megjelenéssel élte meg a társadalmi, gazdasági változásokat, informálva az irodalmunk, művészeteink, illetve a térségünk iránt érdeklődőket, egyben folyamatosan növelve Nógrád presztízsét, ismertségét.”¹

Bevezetés egy visszaemlékezéshez

Az egész gondolatsort, amelyet alább papírra vetettem, a fenti mondat indította el, elsősorban a mondatnak az a része, mely arról szól, hogy a Palócföld névváltás nélkül élte meg az elmúlt évtizedeket, és érte meg a hetvenedik születésnapját. Pedig országos szinten máig is állandó névváltási, névváltoztatási hullámmásban élünk; ez az 1988–1992 közötti években csúcsosodott ki, ám azóta sem ült el teljesen.

A szavak jelentésének kialakulása bennünk

Életünk során anyanyelvünkben szavak tíz- és tízezreivel találkozunk. Némelyiküket adott jelentésükben ismerjük meg, s többnyire abban is használjuk őket mindvégig, míg mások – a legtöbbször – jelentése az idők során változik, változhat számunkra. Kora gyermekkorunkban kezdődik anyanyelvünk szókincsének az el-sajátítása, egy talán csak félig-meddig felfogott jelentéssel, amely idővel bővül, gazdagodik. Mindez azonban észrevétlenül és nem is tudatosan történik, példákat mondani sem könnyű rá. De egészen biztos, hogy mindannyiunk életében vannak szavak, amelyeket a kezdetektől minden gond nélkül, biztosan használunk, míg mások évek, évtizedek hosszú során át telnek meg igazi tartalommal. Ehhez az úgymond „igazi” tartalomhoz a denotatív, azaz hétköznapi, tárgyyszerű jelentés

¹ NAGY László, *Mi lesz veled, Palócföld... folyóirat?*, 2023. március 15. = http://www.agt.bme.hu/balassi/Mi_lesz_veled_Palocfold.html [2024. 08. 20.]

mellett – gyakran igencsak emocionális felhangokkal – ún. konnotatív, képzettársításos jelentések társulnak. Egy ilyen jelentésfejlődésről vall írásom első része.

A 'palóc' szó jelentésének gazdagodása életemben

Magam az utóbbi időben a 'palóc' szón gondolkodtam el. Vagyis azon, hogy mikor is találkoztam vele először, mit értettem rajta, hogyan változott a jelentése számomra, s mit mond most, évtizedekkel az első találkozások után.

A legkorábbi emlékeim vele kapcsolatban a hatvanas évek elejére nyúlnak vissza és a Miskolcraól Budapestre történő gyakori vonatós utazások képeihez kapcsolódnak. Ezen az úton, valahol Vámosgyörk, Hatvan, Aszód állomáson szálltak fel a kocsinkba azok a fejkendő, sokszoknyás, nyáron is vastag kötött harisnyát viselő – ma már tudom: népviseletbe öltözött – batus nénik, akikről, amikor megkérdeztem, kik ők, édesanyám azt mondta, hogy palóc asszonyok, és a pesti piacokra viszik áruikat, amelyeket otthon megtermeltek. A palóc egy kicsit furcsa viselet volt számomra sokáig, gyerekként beszélgetéseiket nem figyeltem. Igazán szép, ünnepeken hordott ruháikat évekkel később ismertem csak meg. A 'palóc' szó tehát legelőször a palóc viseletet jelentette nekem, visszatekintve pedig kicsit a gyermekkorom biztonságát is, a pesti családi utazások felidézésével.

Aztán később egy eszperantó nyelvtanfolyamon, melyet tíz-tizenegy évesen kezdtem látogatni, egy olyan hölgyel találkoztam, aki nyelvtanárunktól szépen ejtett rövid *á* hangjaiért gyakran kapott dicséretet. Mi, többiek rendületlenül kerekített *a* hangokat ejtettünk, ahol *a*-t láttunk írva. Kiderült, hogy az ismeretlen hölgy magyarul is rövid *á*-kat ejt a szavaiban, merthogy nem olyan régen költözött Nógrád megyéből Miskolcra. Egészen furcsán ejtette a megyeszékhelynek, Salgótarjának a nevét is, ahonnan idejött. Tehát a palóc egy érdekes ejtémód – vontam le a következtetést. Későbbi tanulmányaim során megtudtam: olyan nyelvjárás, amelynek egyik jellegzetessége rövid *á*-hangok ejtése az *a*-k helyett. Azokat az iskolás éveket idézi fel, amikor tudásszomjam talán a legnagyobb volt, s nyelvek egész sorát készültem megismerni. A palóc nyelvjárás további jellemzőivel egyetemista koromban találkoztam.

Hetedikben az egyik órán egy Mikszáth-elbeszélést olvasott fel tanárnőnk *A jó palócok* vagy a *Tót atyafiak* novellái közül. Ekkor lett Mikszáth Kálmán neve ismerős a számomra, és az órát követően sok mindent elolvastam tőle. A palóc vidék írói közül később, *Az ember tragédiája* tárgyalása kapcsán Madách Imre nógrádi volta is ismertté vált számomra. Más jeles palóc művészek, alkotók szülőhelye is

ez a vidék, Pásztó például Csohány Kálmán grafikusművésze. A könyvekbe fedkezés, a hősökkel való együttélés, sőt azonosulás korszakát is hordozza a szó számomra.

A palóc nyelvjárás fő jellemzői, a 'palóc' szó eredete, etimológiája; a Palócföld elnevezés kétféle értelme

Egyetemista éveimben, amikor a nyelvjárásokról tanultunk, a palóc nyelvjárás több jellemzőjét is megismertem, így a köznyelvi *a*-k helyén álló, ajakkerekítés nélküli *á* hangot, a köznyelvi hosszú *á*-inkat felváltó hosszú *ā*-kat, az *ly* ejtését, hogy ragjaink palóc változatait ne is említsem.

Ha különböző szótárakat ütünk fel, a 'palóc' szó etimológiáját megismerni akarván, ezekből az derült ki, hogy a szó története pontosan nem ismert, de valószínű szláv, pontosabban orosz ('polovci') vagy ócseh ('plavci') eredete; ez századokkal ezelőtt a kun népcsoportot jelentette. Léteznek azonban más, „mesés” elképzelések is a szó származásáról, kapcsolatba hozva azt például a 'palást'-tal.

Palócföld – olvassuk a szakirodalomban – a történeti Hont, Nógrád, Heves, Borsod és Gömör megyéket, illetve azok egy részét foglalja magában.² Életem, illetve egész családom életének egy rövid korszaka – kissé váratlan fordulat révén – Palócföldön zajlott. Itt vettem először a kezembe és olvastam a *Palócföld* nevű folyóirat számait, amely Nógrád megye irodalmi lapja már 1954 óta. Szülővárosomnak, Miskolcnak irodalmi folyóirata, a *Napjaink* egészen másként nézett ki, egy darabig a napilapokra, majd hetilapokra, a legjobban talán a *Köznevelésre* emlékeztetett. A *Palócföld* viszont – fehér és szinte mindig illusztrált borítóját tekintve – leginkább a debreceni *Alföldhöz* hasonlított. Minden megyének volt ezekben az évtizedekben „politikai, irodalmi, művészeti” havi folyóirata. A *Palócföld* 1954-es megjelenésével a legkorábbi volt közülük, és neve ma is ugyanaz. A *Napjaink* viszont 1990-től *Holnap*, 1995-től *Új Holnap*, 2007-től pedig *Műút* címen jelenik meg (vö. „átnevezési hullám”...)

² TÖRÖK Sára, *A palóc nyelvjárás régió* = <https://elteonline.new.elte.hu/tudomany/2023/10/19/a-paloc-nyelvjarasi-regio/> [2024. 08. 21.]

Életem egyik fontos állomása Palócföldön

Tanári pályám egyik fontos állomása lett Pásztó, ahol a Mikszáth Kálmán Gimnázium két tanítási nyelvű osztályaiban a franciát tanító négytagú csapat egyik tagja lettem. Mindez 1988 és 1992 között történt.

Nem volt könnyű ilyen osztályban tanítani. Az új képzési forma akkor a kísérleti szakaszában volt, a tanárok egy része már részt vett előzetes franciaországi továbbképzésen, mások, az újonnan bekapcsolódottak, mint jómagam is, még nem.

Mivel már régóta óta foglalkoztatott ez az oktatási forma mint különlegesen hatékony nyelvtanítási perspektíva, elhatároztam, ha lehet, megpályázom egyet a meghirdetett állások közül. Valóban hirdettek állást ebbe az iskolatípusba, mégpedig Pásztóra. Így kerültem a magam számára is váratlanul a Palócföldre. Magát a rendszerváltást is ott éltem meg a családommal, ami osztályfőnöki munkámban az állandó „lakcímváltozás”-oknak az osztálynaplóba való bejegyzését is jelentette.

A tanárban sokszor volt beszédtema a pártok alakulása, a különböző intézkedések, és a franciát oktató magyar és francia tanárok külön kialakított tanárijából ilyen esetekben a nagytanárba mentünk „értekezni”. Egy ilyen alkalommal jelentette be egyik kollégánk, hogy felmegy Budapestre Nagy Imre és mártírtársai újratemetésére. A napot, az ott elhangzott beszédeket azóta is nagyon sokszor emlegetjük. A diákok, akik az ország számos pontjára mentek haza a hétvégeken s áramlottak vissza a hétfőnként, sokféle tapasztalatot szereztek az országban uralkodó változásokról. A körükben megjelenő politikai érdeklődés és aktivitás ezeknek a folyamatos tapasztalatoknak és a francia iskola másféle szellemét átsugárzó oktatásnak is volt köszönhető.

A változások tükröződése a *Palócföld* számaiban

Ezekhez az évekhez kapcsolódik első találkozásom a *Palócföld* című folyóirattal. Érdeklődéssel olvastam a pásztói tartózkodásom idején megismert számokat, talán azért is, mert ezek voltak azok a bizonyos rendszerváltó évek, amikor egy évtizedeken át fennálló – s eleinte még úgy látszott: erős lábakon álló – rendszer hirtelen, mintha csak elfűjták volna, eltűnt, átadva a helyét valami egészen másnak. Olyasféle cezúra ez sokunk életében, mint a szüleinkében a II. világháború volt. A háború – legalábbis nálunk vagy talán tágabban Európa keleti felében – elsodorta mindazt, ami előtte jó vagy rossz volt, s jelen esetben is hirtelen következett

az az új, ami ugyancsak jót-rosszat maga alá gyűrt az előző évtizedekből, s amelyben voltaképpen máig is élünk.

A *Palócföld* számait a tanáriiban egyszerűen levettem a folyóiratok polcáról. Az iskolákban, ahol azokban az években (a '70-es, '80-as években) tanítottam, szaktárgyi és szépirodalmi folyóiratoktól roskadozó polcok voltak. A pásztói városi és a salgótarjáni megyei könyvtárban olvasgatva is a kezembe kerültek a lap példányai. Nagyon szerettem a salgótarjáni gyönyörű új, tágas és világos, Balassi Bálint nevét büszkén viselő könyvtárba menni, hogy a francia mellett szintén tartott magyaróráimhoz könyveket kölcsönözzek, illetve a fontosabb folyóiratokat átnézzem. A pásztói könyvtár ott-tartózkodásom éveiben sajnos sokszor volt zárva, s négy év alatt négyszer is költözött egyik helyről a másikra.

Emlékszem, hogy egy folyóiratszámot a pásztói vasútállomáson vettem, hogy az úton olvashassam. A hátoldalon az ár eleinte 17 Ft, kicsit később 25 Ft volt, az 1992. év utolsó száma 30 Ft-ba került. A verseket mindig szerettem, több ismert költő (Csanády János, Jobbágy Károly, Krausz Tivadar, Petrőczy Éva, Tandori Dezső, Utassy József, Zalán Tibor) írásait fedeztem fel és olvashattam az folyóiratoldalakon. És persze sok új névvel is találkoztam. Az életemben nagy változásokat hozó 1988-as évet a *Palócföld* Utassy József verseivel indította.

Ahogy a *Palócföld*ben az 1980-as évek végének, az 1990-es évek elejének az eseményei megjelentek

Azért tekintem át a *Palócföld* 1988 elejétől 1992 végéig megjelent számait, hogy megnézzem: hogyan tükröződtek akkor a sorokban a jelen problémái, érződött-e, s ha igen, miben a rendszerváltás éppen zajló eseménysora, milyen kérdéseket boncolgattak a szerzők azokban az években. Különösen kíváncsi voltam arra, hogy szerepelt-e bennük akkori városom, Pásztó. Ez az áttekintés részben valóságosan, a miskolci megyei könyvtárban zajlott, részben viszont – az internet jóvoltából – a saját szobámban „lapozhattam fel” az írásokat.

Az 1988. évi 1. számtól az 1992. évi 6. számig néztem át a folyóirat cikkeit. Összesen 30 szám jelent meg az öt év alatt – évente 6 kiadvány –, ha számonként 100 oldalt veszünk, ez bizony rengeteg!

A rovatok, rovatcímek és a bennük jelentkező írások igen változatosan alakultak a négy év során. Az 1988-as és az azt követő év számaiban az alább felsorolt rovatokkal lehetett találkozni. A legtöbb cím önmagáért beszél: ABLAK, VALÓSÁG, SZOMSZÉDSÁG, ÉLŐ MÚLT, FIGYELŐ, MÉRLEGEN, MŰHELY,

HAGYOMÁNYOK, MŰTEREM. Az ABLAK és részben a SZOMSZÉDSÁG rovatból lehetett megismerni a külföldi szerzőket, a MŰTEREM írásai szóltak az illusztrációk alkotóiról. Nem mindegyik rovat szerepelt minden számban, s nem volt a rovatoknak szigorúan kötött sorrendjük sem. A második két évben a kitekintő blokkok visszaszorultak, különösen az ABLAK mintha egészen becsukódott volna! Végig érdekes volt viszont, hogy – talán a hosszabb prózai szövegek, tanulmányok, kritikák oldalainak egyhangúságát feloldandó – váratlanul költemények bukkantak fel szinte bármelyik rovatban. A folyóiratot indító versek, novellák fölött ekkortájt nem volt rovatcím. Íróik, költőik az egész országot képviselték a folyóiratban, más volt azonban a helyzet a tanulmányok szerzőivel: ők zömmel a szűkebben vett *Palócföld*höz kötődtek.

Az igazán hosszú írások több egymást követő számban kaptak helyet és sorozatként jelentek meg, mint például az ABLAK rovatban Köteles Pál: *Magyar világ Amerikában* című írásának részei. Az első részt a 88. évi 5. számban lehetett elolvasni; ebben a szerző az 1980-as évek közepén tett útjának tapasztalatait mondta el; az elsőt még két rész követte. Ugyanitt sorozattá kerekedtek Ferdinandy György írásai, amelyekben a magyar irodalom nyugat-európai fogadtatásáról, illetve a nyugaton alkotó magyar művészekről számolt be, lásd: *Magyar írók Párizsban* (88/5), *Beskatulyázhatatlanok* (90/3). Az 1988. évi 1. számtól olvashattuk Mezey Katalin *Napló helyett* című esszé-sorozatának részeit a MŰHELY rovatban. Olvasmányaihoz fűzött megjegyzései, az élet napi történéseihez kapcsolódó gondolatai kaptak bennük hangot. Andrassew Iván sorozata *Alullévők* címmel az 1989. évi 3. számban indult, és további 3-4 írással folytatódott a VALÓSÁGUNK rovatban. A társadalom esettjeinek, a mélyszegénységben élő cigányoknak, az öregeknek, a betegeknek a sorsát mutatja be. N. László Endre *Regélő palócföld – egy palóc élete* címmel indít háromrészes sorozatot a '89. év 6. számában. A rovat, ahol az írások megjelentek, a SZEMÉLYES TÖRTÉNELEM címet viseli.

A VALÓSÁG/VALÓSÁGUNK rovat írásai nemegyszer szociográfiai mélységű leírást adva boncolják a nógrádi helyzetet, annak egy-egy jelenségét. Például Lukács Gergely Sándor *Egy keszi gazda sorsa című*, Karancskesziben rögzített beszélgetése kilenc oldalon keresztül írja le egy gazdálkodó élete mintegy 50-60 évének történetét, megpróbáltatásait. Műfajmegjelölése is ez: szociográfia (89/2). Ugyanitt olvasható az *Egy bét nyugdíjas férfiak között* című írás, amelyben három oldalon ugyancsak a Karancs-vidék problémáiról olvashatunk Etes Deák László tollából (89/2). A fővárosban keresetkiegészítés reményében dolgozó nyugdíjasok életének egy hetét írja le, érzékeltetve az életforma minden nehézségét. A szerző

maga is részese életük megpróbáltatásainak. De szó esik még ugyanezen folyóirat-számban az öngyilkosságok országos, illetve nógrádi alakulásáról, dr. Zonda Tamás ideggyógyász, pszichiáter, orvosíró feldolgozásában, *Tények, nosztalgiák* címmel.

Sajnos ez volt az első hely, ahol Pásztó nevét a folyóiratban említették. Az öngyilkosságok alakulását illetően a '80-as években Pásztó sajnos az élen járt Nógrád megyében! „Kiugróan magas a pásztói járás öngyilkossági rátája (28,4 százezrelék) és főleg maga Pásztó nagyközsége (ma város), ahol 30,8 (!) százezrelék a sikeres cselekmények száma” (26. o.). A megyei átlag ekkor 21,9 százezrelék, ez viszont országosan a második legalacsonyabb volt (23. o.).

Az ABLAK, illetve a SZOMSZÉDSÁG című rovatokban a legkorábbi számokban távolabbi és közelebbi tájak alkotói szólalnak meg, verseiket magyarra részben nógrádi költők ültették át. Néhány a szereplő nemzetek közül: román írók és költők (88/3), lett költők (88/5), mai örmény költők (88/6), német költők (89/4). Ez a rovat a '91-es évtől már nem jelentkezett: a hazai valóság elemzése egyre nagyobb teret kért magának. A szomszédságot illetően a legtöbbször szlovák vonatkozások kerülnek elő, de találunk a román–magyar viszonyt elemző írást is, például Balogh Edgár *Magyarok, románok, szlávok* című kötete kapcsán (88/3).

A HAGYOMÁNY/HAGYOMÁNYOK című rovatban egyértelműen a Madách Imréről szóló írások vezetnek (88/1), (88/3), (89/2) stb.; az 1992. évi 2. szám akár Madách-számnak is nevezhető. Az irodalmi örökség ápolásáról szóló cikkek kisebb részben Mikszáthról szóltak (például 1992/4). De ebben a rovatban jelent meg Marschalkó Zsolt *Mátrai képek I. és II. – Fejezetek Nógrád megye zenetörténetéből* ('90/5–6) című írása is. A zenei cikkben Rajeczky Benjáminnal kapcsolatban megtalálni Pásztó második említését: a zenetudós Pásztón élt. A folyóirat 1992. évi 1., 2. és 4. száma Tóth Sándor három részből álló írását hozta *Kövek és pillangók* címen. Az első rész alcíme rögtön: „Híd”-város, Pásztó. A 2. számban a második rész *Keresztutak nyomában: Debercsény* alcímmel, s végül a 4. számban a befejezés: *Tari látomás*. Tóth Sándor írása beszél a leghosszabban Pásztóról, legfőképpen a település múltját és műemlékeit mutatja be. „A Rajeczky-ház összekötő szem középkor, 18. század és a ma közt. Nem műérték azonban: jelkép, s már nem lehet Pásztó nélküle” – fejeződik be a cikk (77.o). Pásztói éveinkben a Csohány Kálmán utcában laktunk. A pásztói születésű grafikusművész képei

akkortájt még nem díszítették a folyóirat példányait, a múzeumi szobákat is csak jóval a halála után rendezték be.³

Pásztó fenti, mindössze három említésével szemben a jelenkort, de még a közelmúltat bemutató cikkek zömében is a megyeszékhely tűnik fel. Többször kerül szóba a munkásművelődés (88/2), (88/6), a lakótelepi élet és az elidegenedés (89/3), a különféle társadalmi konfliktusok (90/4). A cikkek már egyértelműen a rendszerváltás léggörét idézik. Miként az is, ahogyan a szerzők a közelmúlt történelmére, így 1956-ra és különösen '56 decemberének tragikus nógrádi eseményeire emlékeznek – lásd: Garamvölgyi Antal *Emlékirata*, 1989/6, 1990/1. és 2. sz.

Gazdasági, politikai elemző írások, vitacikkek is megjelennek, lásd: Kulcsár Sándor – Bagó József: *A vállalati válság* (1989/4). Horpácsi Sándor: *Értéktérkép – „Haza és halogatás”* című írása 1991 májusában ezzel a mondattal kezdődik: „Nem csupán a saját véleményemet fogalmazom meg, ha azzal kezdem, hogy még ma sem hiszem, hogy megtörtént a rendszerváltás” (91/3). Jellemző írás még Borsos Árpád *Hatalomváltás három felvonásban* című cikke (91/2). 1990 a választások éve volt. A városokban mindenfelé feliratok, falfirkák láthatók, erről szól Kalocsai Péter *Politikai graffiti* című írása (90/4). „A politikai graffiti ott jelenik meg, ahol a politikai struktúra véget ér, ahol az, érdekvényesítés és nyilvánosság legális eszközei már nem állnak rendelkezésre” (14. o.). Emlékszünk, igen sok volt akkortájt a gyalázkodó vagy a rémisztgetés szándékával a különféle terrorszervezeteket megidéző felirat (RAF, IRA, ETA). „E szimbólumok az általános erőszak-kultusz tárgykörébe tartoznak” (22. o.). A falakon a választáson elindult pártok nevének rövidítése is nagy helyet kapott. A cikk fényképen tizenegy graffitit mutat be, ám ennél jóval többet elemez.

Megemlítendő, hogy a folyóirat külső arculatváltozása, színesebbé válása ezekben az években elkezdődött, bár az igazán nagy fordulat majd csak a 2020-as években következik be.

Befejezés

Amikor Palócföldön éltünk a családdal, olykor az iskola diákjaival együtt jutottam el kirándulások révén a Mátra, a Cserhát sok szép vidékére, ettől kezdve a 'palóc' szó a Palócföld csodálatos természeti tájait, várromjait, építészeti különlegeségeit is kezdte jelenteni a számomra, például Hollókőt és környékét. A természet

³ DR. HÍR János, *Csohány és a Pásztói Múzeum. Szubjektív emlékezés* = <https://csohanybkpka.hu/index.php/12-20-eves-a-pasztoi-csohany-kalman-galeria> [2024. 08. 20.]

ezernyi szépségét és a gyerekeinkkel tett kirándulásokat, túrákat is felidézi számomra immár a 'palóc táj' jelzős szerkezet.

Bujákon ismertem meg a legszebb palóc népviseletet egy kirándulás alkalmával, és ugyanott hallottam meg életemben az első 'élő ly'-t, a Mihály és a Károly névben! Amikor pedig a 'kapa' szót szerettem volna hallani „autentikus ejtésben”, s rákérdeztem, hogy milyen kapa is van a néniknél, a következő mondattal világosítottak fel a földekre induló asszonyok: „nem kápá ez draagám, hánem horoló!”

